

Pannon táj, pannon költőkkel és József Attilával

Szigeti Lajos Sándor emlékére¹

A Somogy Megyei Könyvtár adta ki 1985-ben *Zöld pajzs* alatt címmel *Bertók Lászlónak* azon kötetét, amely *Levél egy pályatárshoz* című versét is tartalmazza. A verset azonban 1974-ben írta a szerző, s első közlésként a *Jelenkor*-ban látott napvilágot.² Íme a vers: **(Footnotes)**

LEVÉL EGY PÁLYATÁRSHOZ

*Akár szomszédok is lehetnénk
Szökedencsen, nagyanyám falujában,
innen a tőzeget legelőkön,
onnan az ő-zó nyelvjáráson,
a templom és a posta mellett,
kódobásnyira a mezőtől,
s nagyon közel a barangszóhoz,
hogy legyen miről beszélgetnünk,
ha sehonnan sem jön levél.
Ülnénk este a kispadon,
vagy a kerten át diskurálnánk,
én jobbára csak hallgatnálak,
mint harminc éve nagyapámat,
tüzet adnék és búcsúzaskor
elkérném a jobbik kapádat.
Vagy együtt mennénk a Berekbe
tőzeget szedni, kendert nyúni,
te előttem a gyalogúton,
én vállamon a szerszámokkal
s mielőtt tiéd visszaadnám,
összekoccintanám enyémmel,
badd hallják meg, hogy veled jöttem,
hogy nekem is van véleményem.
De azután is rád figyelnék,
mert tudom, hogy estére kelve
a te kender-kupacaid dicsérenék
a hazamenők lelkesedve,*

¹ Ezzel az írással búcsúzunk a közelmúltban eltávozott Szigeti Lajos Sándortól. Az ötvennyolc esztendősi irodalomtörténész lapunk gyakori szerzője volt. Két esztendeje a Berzsenyi Társaság tudományos alelnökévé választotta.

² Jelenkor, Pécs. 1974.7-8.sz.

*bár te néha oda mutatnál
szó közben az én kenderemre.
Kalapod szélét égre bökve
indulnál meg az alkonyatban,
mennénk harangszó irányában,
legutoljára, mint a pásztor,
bökkent kutyák és unगतó
békák fölött, szó nélkül, hosszan.
Mert ez lenne az én idóm,
hazafelé a tőzegesből,
a Berek patanyomaival kivert,
kiterített nagy esti lélek,
onnan az inak feszes íján,
innen a lőtt szárnyú beszéden,
ha szomszédok lennénk
Szökedencsen.*

Akik valamelyest is járatosabbak a Bertók-i recepcióban, azoknak számára sem kézenfekvő első olvasásra a kód megfejtése: ki valójában az a bizonyos pályatárs. Minden bizonnyal sokan azt gondolnák, hogy *Fodor Andrásról* van szó, s mint az a versből kiderül: Szökedencs, ez a Somogy északi csücskében elhelyezkedő kis település a két költő életútjának az a virtuális metszéspontja, ahol a temporális és lokális tényezők szerencsés egybeesése következtében akár huzamosabb ideig találkozhattak volna a költők. Bertókot rokoni szálak fűzték ehhez a faluhoz, nagyanyja ugyanis itt élt. Jóllehet ilyesfajta rokoni szálát a Fodor-életműben nem leltünk.

Bertók László számos helyen emlékezik Fodor Andrással való kapcsolatáról, leghangsúlyosabban talán a *Hazulról haza* című kötetében.³ Van azonban a versben két olyan sor, amely ezen feltevésünket erősen megkérdőjelezi, nevezetesen: „*én jobbjára csak ballgatnálak, / mint harminc éve nagyapámat.*” Ilyesfajta sorokat nem feltétlenül ír egy nyolc esztendővel idősebb pályatárshoz az ember, annak ellenére sem, hogy maga Fodor András is abban a hitben volt, hogy ez vers mindenfajta dedikálás nélkül is neki íródott. Inkább talán gondolhatunk Takáts Gyulára, aki éppen a berekvilág nagy ismerője, kutatója, értő feltárójaként „szomszéd” lehetne. Bertók László szíves közlése szerint azonban a verset *Csorba Győzőnek* írta. 1965-ös Pécsre kerülése után rögtön kapcsolatba kerül a fiatal költő húsz esztendővel idősebb mesterével, barátságuk éppen a vers születése idején – tehát tíz év múlva – mélyül el igazán.

Ám mindezek ellenére a verset akár könnyen elintézhethetnénk azzal a mozdulattal, amelyre az irodalomkritika sablonjai fölhatalmazhatnának bennünket: egyszerű pannon ügyletről van szó, bizonyosság erre a tőzeges legelő, az ő-ző nyelvjárás, berek, kender, összekoccanó pohár, pásztor, unगतó békák, már-már egy Takáts Gyula vers szókészletének elemei. Ilyenkor azonban eszünkbe jut:

³ Bertók László: *Hazulról haza. Ősök, műhelyek, élet.* Pannónia Könyvek. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs. é.n. (2005)

mik is ennek a sokat emlegetett, de nem mindig értően használt pannongondolatnak az alkotóelemei. Annál is inkább kedvünkre való lenne ennek tisztázása, mert furcsa szövetű anyagokból összegyúrt kánonok jönnek, és mennek, de például a táj marad. Igaz: változik, módosul, így-úgy átalakul, de marad. Olyan állandósága ez az irodalmi mű megszületéséhez vezető útnak, amely most alkotás-lélektani szempontból fontos nekünk.

Minden bizonnyal nem véletlen, hogy a Dunántúlon született, netán életműüket itt megalkotó költők, írók recepciójában minduntalan találkozunk a pannongondolattal. Olyan paradigmája ez a lokális irodalmunknak, amelyik messze túlmutat a keletkezés helyén, ugyanakkor érdemes nagyon óvatosan bánni vele.

Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy az egyszerűsítésekre, skatulyázásokra mindig hajlamos irodalomkritika nagyon könnyen ragasztja rá egy-egy alkotóra a „*pannontáj szerelmese*” szókapcsolatot, aztán szegény író vagy képes megfelelni ennek vagy nem. Másként természetesen ez a fajta meghatározás olyan leegyszerűsítése egy problémának, amit leginkább akkor tapasztalhatunk, amikor külföldiek gulyás-fokos-délibáb distinkciókkal próbálnak meg választ keresni arra az amúgy bonyolult kérdésre, mi jellemzi a magyarokat.

Ha a Dunántúlon alkotó írók munkásságát nézzük, nagyon szembetűnő, hogy kik tartozhatnak ebbe a kategóriába. Magunk több ok miatt Takáts Gyulát említjük elsőrenden, aki nemcsak háromnegyed évszázadon át írt életművével, hanem életmódjával is az úgynevezett pannongondolat egyik fő letéteményese. Takáts Gyula soha nem tiltakozott ellene, ha pannon költőként aposztrofálták, jóllehet főleg életének utolsó évtizedeiben túllépett ezeken a kategóriákon, és a Drangalag-versek mikrovilágának megteremtésével lehetőséget adott az életmű értékelőinek, hogy számba vegyék ezen sajátos világ pannon elemeit. A pannongondolat természetesen nem előzmény nélkül való a magyar irodalomban. Azt is mondhatjuk, régebbi, mint akár a magyar nyelvű irodalom, hiszen elég Janus Pannoniusra utalnunk, akinek karakteres költői öntudatát megnyugtatta, hogy már „Pannónia is ontja a szép dalokat.”

Nem elemezhetjük itt *Csokonai* és *Berzsenyi* munkásságának pannon jellegzetességeit, kivált Berzsenyi esetében érhető tetten az a tájhoz kapcsolható harmónia és szépség keresése, megtalálása, leírása, amely a mai napig hatással van az irodalomra.

Nagyon jól körülhatárolható azon alkotók névsora, akik e gondolatkörhöz kapcsolódtak az évek során. *Fodor András*, aki tanítványa volt Takáts Gyulának, aztán a Pécssett letelepedő, de szívében somogyinak is megmaradó *Bertók László* és *Tüskés Tibor* jut először eszünkbe. De eszünkbe jut természetesen *Csorba Győző*, valamint a huszadik század egyik mostanában ritkábban emlegetett alkotója, éppen a Bertók szomszéd falujából, Nagybjomból származó *Gyergyai Albert* is, aki élete utolsó szakaszában fontosnak tartotta, hogy a gyermekkor kedves tájait megörökítse. S ha már itt tartunk, említsük meg, hogy Kaposvár mindmáig leghíresebb alkotója, *Rippl-Rónai József* művészete is, mennyire fontos merítési lehetőséget biztosít az irodalom számára is. Ripplnél és Gyergyainál is megfigyelhető, hogy a párizsi élet és hírnév után is megmaradtak somogyinak. Művészetükre természetesen hatással voltak a korabeli világtendenciák, de ezt voltak képesek a helyi színekkel ötvözni.

A *Levél egy pályatárshoz* elejétől a végéig kielégíti a pannon gondolatot kereső és azonnal könnyedén tetten érő elemző minden kívánságát, ám ha alaposan szemügyre vesszük az alkotást, akkor mutatja csak igazán meg magát a vers. Az „*Akár szomszédok is lehetnének/ Szökedencsen, nagyanyám falujában*” – felütés József Attila verskezdeire emlékeztet bennünket. Huszadik századi líránk megújításában éppen az ilyen soroknak volt nagy szerepe: a meg nem történt dolgok megtörténtté formálása, s az abból kikerekített álom-valóság realizálódik, s lám: rögtön megteremtődött egy új világ.

Ma alkotó költőink közül talán éppen Bertók Lászlónak sikerült legszerzebbé tenni saját költészetében a József Attila-i alapvetéseket. Elsősorban az ilyesfajta költői megoldásokra gondolunk: „*te előttem a gyalogúton,/ én vállamon a szerszámokkal / s mielőtt tiéd visszaadnám,/ összekoccintanám enyémmel, /hadd ballják meg, hogy veled jöttem.*” Nem túlzás, ha azt állítjuk: csak a fiatal József Attila jutott ilyen magasságokba, például az *Istenem* című versében az ilyesfajta képekkel: „*Hogyba meg szántóvető lennél,/ segítnék akkor is mindennél./ A lovaiddat is szeretném / és szépen, okosan vezetném.*”

De talán kézenfekvőbb József Attilának Babitshoz írt versét említeni. A *Magad emésztő...-ről* ne feledjük el, hogy éppenséggel levél egy pályatárshoz. Csakhogy az a bizonyos idill, amely a Bertók-versen végigvonul, József Attilánál csak kívánalomként, vágyként jelenik meg: „*biszen lehetnének / jóbarátok, együtt mehetnének/ a kávéházba s teát kavarva, / szépet, jót, igazat akarva / beszélgetnének irodalomról, vagy más ily fontos emberi lomról...*”

Természetesen a két versben éppen ellentétes költői attitűdről van szó, ami a Bertók és a közelebbiről meg nem nevezett pályatárs önzetlen mester-tanítvány-barát, valamint a József Attila-Babits bonyolult, sok konfliktustól terhelt kapcsolat minőségi különbségéből is adódik.

Mandulafa